

SINONIMŲ ŽODYNŲ TIPAI: JŲ SUDARYMO PROBLEMATIKA IR YPATUMAI

Danguolė Melnikienė

Romanų kalbų katedra
Vilniaus universitetas
dang3@takas.lt tel. 238325

Kalbos moksluose yra ne tiek daug reiškinių, kurie būtų susilaukę tokio filologų dėmesio, kaip *sinonimija*. Jai yra skiriama svarbi vieta tiek leksikologų, tiek stilistų, tiek leksikografų tyrinėjimuose. Nors pats *sinonimo* terminas (“tai, kas išreiškia tą patį skirtingais žodžiais”) buvo suformuluotas dar senovės antikoje, visiškai vieningo sinonimiškumo kriterijaus ir jų skirstymo iki šiol nėra (J. Pikčilingis, B. Quemada, J. Lecointe). Lygiai taip pat iki šiol nėra vieningų sinonimų žodynų sudarymo principų, sinonimų atrankos kriterijų. Leksikografinėse studijose, išleistose Prancūzijoje, paprastai gilinamasi į įvairius bendrųjų žodynų sudarymo aspektus. Tuo tarpu sinonimų žodynų sudarymo problematika tiek Prancūzijoje, tiek Lietuvoje dažniausiai yra aptariama tik jų pratarmėse. Tad pastarojo darbo tikslas – apžvelgti dažniausiai pasitaikančius sinonimų žodynų tipus, jų ypatumus, sudarymo problematiką. Analizei pasitelksime keletą sinonimų žodynų, išleistų Prancūzijoje bei Lietuvoje.

Prancūzų kalbos sinonimų žodynų tipai

Jau Antikos laikais buvo bandoma grupuoti vieno ar kito žodžio sinonimus. Seniausi iš tokių žinomų aprašų – graikų kalbos sinonimų tesauras, išlikęs iš I a. prieš Kristų (jo autorius Filonas Byblosietis) ir IV a. Nonijaus Marcelijaus sudarytas lotynų kalbos sinonimų sąrašas. Abiem atvejais yra bandoma aptarti, kuo skiriasi gana artimi savo reikšme žodžiai, ir pabrėžiama, kad jie negalėtų visiškai pakeisti vienas kito. Kita vertus, pateikiami siūlymai, kaip būtų galima išvengti to paties žodžio kartojimo. Vadinasi, jau Antikos laikais iškeliami du sinonimų vartojimo aspektai – iš vienos pusės, kalbos priemonių *gausumas*, iš kitos – jų *tikslumas*. Kaip pabrėžia žymiausias šiuolaikinis prancūzų leksikografas B. Quemada, šių dviejų aspektų priešpastatymas simbolizuoja dvi tendencijas, kurių viena asocijuojasi su senąja, “gausos”, stilistika (*stylistique de “l’abondance”*), o kita - su šiuolaikinės stilistikos koncepcija, geriausiai nusakoma žodžiu “tikslumas” (*stylistique de “la justesse”*). Ši teiginį iliustruoja patys pirmojo prancūzų kalbos sinonimų žodyno, kurį 1569 m. sudarė Gérard de Vivre, ir pirmojo moderniosios sinonimijos darbo, 1718 m. abato Girard žodyno, pavadinimai: *Synonymes, c’est-à-dire plusieurs propos propres tant en écrivant qu’en parlant, tirez quasi tous à un mesme sens, pour montrer la richesse de la langue Française ir Justesse de la langue française ou les différentes significations des mots qui passent pour synonymes*. Taigi, nors pateikti kuo daugiau kalboje egzistuojančių sinonimų yra be galo svarbus

kiekvieno šiuolaikinio sinonimų žodyno uždavinys, vis tik svorio centras juose yra perkeliamas į kalbinės išraiškos tikslumą, jos funkcionalumą.

Nesigilindami į sinoniminių eilių narių reikšmes, jų antraštinius žodžius, o atsižvelgdami tik į tai, kaip medžiaga išdėstoma sinonimų žodynų straipsniuose, galėtume išskirti du jų pagrindinius tipus. Pirmasis, kurį sąlygiškai galima pavadinti *aiškinamuoju*, paaiškina ne tik bendrąją eilės reikšmę, bet ir trumpai apibūdina kiekvieno sinonimo niuansą. Kartais kiekvieno sinoniminės eilės žodžio vartojimo ypatumą iliustruoja grožinės literatūros pavyzdys. Prie tokių žodynų galėtume priskirti R. Bailly, H. Bénac, J. Leconte žodynus.

Antrąjį sinonimų žodynų tipą galėtume įvardyti kaip *paprastąjį*. Jis tik išvardija eilę sudarančius sinonimus, nedešifruoja nė vieno jų reikšmės, bet nurodo funkcinių-žanrinių žodžių priklausymą (vx., litt., relig., poet.) ar emocinių-ekspresinių jų atspalvį (pėj., fam., pop.). Tokie yra R. Boussinot ir du B. du Chauzad sinonimų žodynai.

Palyginkime, kaip yra pateikiama veiksmažodžio *bavarder* sinonimų eilė (bendroji reikšmė "plepėti") *aiškinamajame* ir *paprastajame* sinonimų žodyne (dėl vietos stokos pateikiame ne po visą eilę, o tik po kelis ryškiausias jos pavyzdžius).

Bailly : (1) *Bavarder, c'est parler hors de propos, sans mesure, sans retenue, de choses vaines et frivoles, souvent indiscrètement ; il se dit fréquemment en mauv. part. Papoter est familier. Babiller c'est parler beaucoup, un peu à tort et à travers, en disant des choses inutiles, mais qui cependant amusent ; il est peut être employé en bonne part, surtout lorsqu'il s'agit des enfants. Bavasser, c'est parler en articulant mal, d'une façon fatigante, sans penser à ce qu'on dit. Tailler une bavette, est familier, c'est bavarder avec volubilité ou abondance.*

Bénac : (2) *Bavarder : tenir des propos abondants et vains. Bavarder, parler hors de propos, avec indiscrétion, en ennuyant : Il est permis à tout barbouilleur de papier de déraisonner et bavarder tant qu'il veut (J.-J. R.). Babiller, parler beaucoup, avec puérité, parfois avec charme. Papoter, produire un vain bruit de paroles, dire des riens. Bavasser, parler en articulant mal, en avant, ou mécaniquement, sans penser à ce qu'on dit. Tailler une bavette, parler avec quelqu'un avec volubilité, quelques instants, comme si l'on donnait un plaisir vif et rapide.*

du Chauzad : (3) *Bavarder v. intr. Babiller, caqueter, débiter, papoter, palabrer • arg. jaspiller, jaspiner, tchatcher • fam. pėj. baratiner, bateler*

Boussinot : (4) *Bavarder parler, causer, papoter, babiller, tailler une bavette (pop.), bavasser (pop.)*

Pirmuose dviejuose *aiškinamuosiuose* žodynuose pateikiama preciziška kiekvieno sinoniminės eilės nario charakteristika, pabrėžiama, kokių ekspresyviu-emociniu atspalviu jis pasižymi. Atidžiai peržiūrėjęs vieno ar kito žodžio sinonimus, kalbos vartotojas, juolab užsienietis, gali tinkamai juos pavartoti ne tik semantiniu, bet ir stilistiniu požiūriu. Tuo tarpu *paprastuose* sinonimų žodynuose pateiktos veiksmažodžių eilės leidžia neklystant pasirinkti tik kalbos registrą. Kuo gi skiriasi, pavyzdžiui, tos pačios eilės sinonimai *caqueter, débiter* nuo kitų, kokių niuansu jie papildo bendrąją reikšmę, taip ir lieka neaišku. Kaip pabrėžia R. Bailly, "žmogus intuityviai jaučia gimtąją kalbą ir dažnai be didelių pastangų gali pasirinkti tikslų žodį" (Bailly 1973, VII). Tačiau pasitaiko nemažai atvejų, kai "žodyne išvardintų ir be jokio paaiškinimo pateiktų sinonimų tikslios reikšmės net kalbos nešiotojui nėra gerai žinomos" (ibid., VII), o ką jau kalbėti apie užsienietį. Taigi, galima teigti, jog mokymosi tikslais *paprastieji* sinonimų žodynai gali būti panaudojami tik labai sąlygiškai. Todėl tolimesnėje analizėje daugiau dėmesio skirsime *aiškinamiesiems* sinonimų žodynams.

Kai kurios sinonimų žodynų sudarymo problemos

Prieš imantis sinonimų žodynų sudarymo problemų analizės, būtina trumpai apžvelgti sinonimų diferenciacijos kriterijus ir jais remiantis išskirtas sinonimų rūšis. Ne visos jos vienodai atspindi žodynuose. Neretai pastebimas tam tikras disbalansas, pateikiant plačiau vienus ir savotiškai ignoruojant kitus.

Nors, kaip buvo minėta, vieningo sinonimiškumo kriterijaus iki šiol nėra, vis tik mes pagal vartojimo funkciją galėtume išskirti *ideografinius (semantinius)* ir *emocinius* sinonimus, o pagal jų pastovumą kalbos sistemoje – *sisteminius* ir *kontekstinius*.

Ideografiniai sinonimai vadintume tuos žodžius, kurie turi visai artimą pagrindinę reikšmę, bet skiriasi įvairiais jos atspalviais bei niuansais: pavyzdžiui, prancūzų kalbos būdvardžiai *pointu, piquant, aigu, acéré, effilé*. Teikdami tą pačią pagrindinę informaciją, jie kiekvienas savaip atspindi antrinius daikto požymius: *pointu* turi bendriausią reikšmę - smailus, *piquant* - labai smailus ir duriantis, *aigu* - labai smailus ir perduriantis, *acéré* - plačiaja prasme - giliai žeidžiantis, *effilé* - labai išgaļastas. *Stilistiniai sinonimai* laikytume irgi artimą pagrindinę reikšmę turinčius žodžius, kurie tarpusavyje skiriasi ne tiek savo dalykinių reikšmių atspalviais, kiek emocinėmis ekspresinėmis ypatybėmis. Jie yra nevienodai raiškūs, turi skirtingą stilistinę konotaciją. Pavyzdžiui, būdvardis *fou* (kvailas, pamišęs) turi vos kelis neutralius sinonimus: *aliéné* (sergantis psichine liga), *déséquilibré* (neturintis psichinės pusiausvyros). Tuo tarpu šnekamojoje kalboje ir žargone jų esama daugybė: *détraqué, braque, fêlé, cinglé, frappé, tapé, toc-toc* ir pan.

Sisteminiai sinonimai turi labai artimą arba tą pačią reikšmę be konteksto ar situacijos. Tai tokie daiktavardžiai kaip *destin, sort, providence* reiškiantys *likimą*; veiksmazodžiai *penser, contempler, réfléchir* – *mąstyti*, *lever, hausser, dresser, élever* – (**pa**)kelti. Tuo tarpu *kontekstiniai sinonimai* tampa artimais, galinčiais pakeisti vienas kitą tik kontekste (dažnai – gan plačiame). Jie dažniausiai pasitaiko grožinės literatūros tekstuose ir neretai yra susiję su perkeltine žodžio reikšme. Antai sisteminiiais būdvardžio *maigre* sinonimais yra būdvardžiai *maigrelet, fam. maigrichon, maigriot*, pop. *sécot*. Tuo tarpu H. Bénac'o toje pačioje eilėje pateikiami sinonimai *diaphane, coussu* galėtų būti priskirti prie kontekstinių. Antai būdvardis *diaphane*, tiesiogine prasme reiškiantis "pusiau permatomas", literatūrinėje kalboje, pavartotas perkeltine prasme galėtų tapti būdvardžio *maigre* sinonimu: *corps diaphane, mains diaphanes*. Ne ką mažiau nutolęs savo įprasta reikšme nuo būdvardžio *maigre* yra *cossu*, kuris į lietuvių kalbą galėtų būti išverstas neveikiamosios rūšies dalyviu "susiūtas". Šnekamojoje kalboje jis galėtų tapti *maigre* sinonimu, kai kalbama apie labai liesus skruostus arba arklio šonus, kurių "oda yra tarsi prisūta prie kaulų".

Paanalizavus prancūzų ir lietuvių kalbų sinonimų žodynuose pateiktas sinonimų eiles, galima pastebėti, jog leksikografo dėmesio akiratyje yra tiek *ideografiniai*, tiek *stilistiniai* sinonimai. Praktiškai nėra žodynų, kuriuose būtų vien neutralūs stilistiniai požiūriu sinonimai, suteikiantys tik nevienodą dalykinę informaciją apie asmenį, daiktą bei reiškinį. Straipsnio gale paprastai pateikiama ir žodžiai, kurie suteikia skirtingą emocinę-ekspresinę informaciją, turi skirtingą stilistinę konotaciją. Pavyzdžiui, veiksmazodžiui *hésiter* "abejoti" yra pateikiami tokie sinonimai:

Bénac: (5) *balancer, osciller, flotter, vaciller, lanterner, douter, fig., fam. marchander, fam. tâillonner, fam. chipoter, fam. se tâter, fam. barguiner, fam. ne savoir sur quel pied danser*
Bailly: (6) *balancer, osciller, tâtonner, fam. se tâter, fam. barguiner, fam. tortiller*
Lecoince: (7) *tergiverser, atermoyer, flotter, balancer, fam. se tâter, fam. ne savoir sur quel pied danser*

Lyberis: (8) *dvejoti, nesiryžti, perk. svyruoti*.

Kaip matome iš keturiuose sinonimų žodynuose pateiktų veiksmažodžių, stilistinę konotaciją turinčių, tai yra stilistinių, sinonimų, yra ne mažiau, o kartais netgi daugiau (H.Bénac), negu ideografinių.

Pažvelgus į sinonimų žodynuose pateiktą medžiagą kitu aspektu – tai yra, leksinių vienetų prasminės giminytės atžvilgiu – nesunku pastebėti, jog dominuojančią vietą užima žodžiai, sutampantys ir sinonimiškai santykiaujantys paradigmėmis savo reikšmėmis, tai yra *sisteminiai* sinonimai. Ne visuomet sinonimų žodynuose dėl visiškai objektyvių priežasčių yra pateikiami *kontekstiniai* sinonimai. Kaip jau minėjome, šių sinonimų reikšmė yra labai nepastovi, laikina, susijusi su individualia autoriaus kalbėseną, neatsiejama nuo konteksto. Tuo tarpu net jei žodynas, iliustruodamas sinonimus, pateikia grožinės literatūros citatas (pavyzdžiui, H.Bénac), tos citatos geba veikiau atskleisti vienokį ar kitokį sisteminio sinonimo niuansą, negu sukurti pakankamą kontekstą, kuris parodytų, kaip išoriškai tolimi žodžiai, susiklosčius ne visai tipiškai kalbinei situacijai, tampa semantiškai artimais.

Visuose sinonimų žodynuose vienos ar kitos rūšies sinonimai pateikiami sinoniminėmis eilėmis. Sinoniminės eilės pradžioje eina centrinis jos žodis – *dominantė*. “Dominantės idealas – tai bendras vardiklis, tai identifikuojamas terminas, kuris stilistiškai visiškai neutralus” ir “dėl to galimas vartoti vietoj bet kurio sinonimų eilės nario” (Pikčilingis 1975, 214). Deja, realiame gyvenime idealas pasitaiko nedažnai. Tad neretai “sinonimų eilė to vardiklio neturi ir esti be tikrosios dominantės” (Pikčilingis 1975, 214).

Antai tokiai sąvokai kaip *namai* (gyvenamoji vieta, buveinė) prancūzų sinonimų žodynuose pateikiamos tokios sinonimų eilės:

Bénac: (9) *maison, demeure, logement, appartement, logis, habitation, habitacle, gîte, manoir, couvert, nid, toit*.

Bailly: (10) *habitation, maison, logis, demeure, habitacle, gîte, nid, cambuse, taule, turne*.

Lecoine: (11) *habitation, demeure, logement, logis, appartement, résidence, gîte*.

Kaip matyti iš trijuose žodynuose pateiktų sinoniminių eilių, nors dauguma jų narių praktiškai sutampa, žodynų sudarytojai nėra vieningos nuomonės dėl pastarųjų dominantės. H. Bénac mano, kad centriniu šioje eilėje būtų galima laikyti žodį *maison*. Tuo tarpu R. Bailly dominante renkasi *habitation*. Anot autoriaus, pastarojo žodžio reikšmė yra platesnė už *maison*, kuris reiškia “statinį, aptvertą sienomis”, nes *habitation* “reiškia užimamą vietą, su visais jos priklausiniais”, bet tai “nebūtinai statinys, aptvertas sienomis, nes galima išsirauti būstą ir uoloje”. Vis tik norėtume sutikti su H.Bénac, jog daiktavardis *maison* tiksliausiai išreiškia bendrąją pastarosios sinoniminių žodžių grupės reikšmę. Juk šiuo atveju yra svarbu ne tai, koks yra fizinis buveinės pavidalas (“aptvertas”, “neaptvertas” sienomis), o pati namų idėja. Juolab, kad dabartinėje prancūzų kalboje daiktavardis *habitation* dažnai įgyja administracinio termino atspalvį: *habitations à bon marché* (H.B.M.), *à loyer modéré* (H.L.M.)

Tuo tarpu lietuvių kalbos “Sinonimų žodyne”, prie antraštinio žodio “namai” sinoniminė eilė nepateikiama, o siūlomos peržiūrėti dvi nuorodos – *pastatas* ir *būstinė*. Nors dominantė *būstinė* apibrėžiama kaip “būvamoji, gyvenamoji vieta”, kyla abejonių, ar iš tiesų šis žodis geriausiai “su-bendravardiklina” pastarąją sinoniminę eilę. Juolab, kad “Dabartinės lietuvių kalbos žodynas” (toliau DLKŽ), apibrėžia būstinę kaip “vietą, patalpą, kur kieno laikinai būvama” ir pateikia tokius pavyzdžius: *Kariuomenės vado b. Sargybos b. Rinkimų b.* Taigi, tokią dominantę vargu ar galėtume laikyti dažniausiai vartojamu ir neutraliausiu eilės žodžiu. Juolab, jog ji net iškreipia pačią *namų* sąvokos, kuri asocijuojasi su pastovumu, esmę.

Žymiai paprasčiau ir adekvačiau surasti dominantę konkrečius daiktus reiškiantiems sinonimams. Tarkim, prancūzų kalboje daiktavardžio *krantas* sinoniminė eilė gan plati. Tai gerai atsispindi trijuose analizuojamuose žodynuose:

Bénac: (12) *bord, côte, littoral, rive, rivage, grève, plage, berge*

Bailly: (13) *bord, rive, rivage, berge, côte, littoral, grève, plage*

Lecointe: (14) *bord, côte, littoral, rivage, rive, plage, grève, berge*

Iš žodynuose pateikiamų sinoniminių eilių galima pastebėti, jog jos yra visiškai vienodos ir turi tą pačią dominantę. Jokių abejonių nekyla dėl to, kad žodis *krantas* (žemės pakraštys prie vandens telkinio) geriausiai "subendravardiklina" pateiktus sinonimus, kurie kiekvienas savaip sukonkreтина bendrąją sąvoką: *côte* – krantas, matomas iš jūros; *littoral* – administracinis terminas, reiškiantis šalies krantų visumą; *rive* – upės, *rivage* – jūros krantas; *grève* – smėlėtas ar mažais akmenukais nusėtas jūros ar upės krantas; *plage* – plati kranto juosta, kurią jūros vanduo užlieja tik potvynių metu; *berge* – uolingas upės krantas.

Lietuvių kalboje daiktavardis *krantas* beveik neturi sinonimų. Nors A. Lyberis jį įtraukia į savo žodyno nomenklatūrą, sinonimų eilėje yra tik trys žodžiai: *krantas, kraštas, kriaušis*. Eilės dominante autorius pasirenka daiktavardį *kraštas*, nors *krantas* šiuo atveju būtų kur kas tinkamesnis, geriau išreiškiantis sąvokos esmę (juk *kraštas* daugiausiai asocijuojasi su nežymaus vandens telkinio pakraščiu – *tvenkinio kraštas, griovio kraštas*). DLKŽ daugiareikšmi žodį *kraštas* (*krantas; pakraštys; šalis; sonas, pusė; teritorinis vienetas*) aiškina, pasitelkdamas būtent daiktavardį *krantas*, kuris yra vienareikšnis ir kalbos vartotojui labiau įprastas. Neatsitiktinai, norint patikslinti žemės "pakraščio prie vandens telkinio" savybes, yra vartojamas žodis *krantas: status, lėkštas, žemas krantas*.

Kaip matome, teisingai parinkta dominantė ne tik tiksliausiai "subendravardiklina" sinonimų eilės žodžius, bet ir leidžia apie ją sugrupuoti kuo daugiau žodžių, papildančių įvairias prasminiais niuansais bei emociine-ekspresine informacija bendrąją eilės reikšmę.

Dvikalbių sinonimų žodynų sudarymo ypatumai

Dvikalbiai sinonimų žodynai nėra labai dažnas reiškinys leksikografijoje¹. Tokie žodynai dažniausiai yra rengiami mokomaisiais tikslais ir yra neblogi pagalbininkai studijuojant užsienio kalbą, gilinantis į jos prasminius niuansus. Juk bendrieji užsienio kalbų žodynai neretai žodį aiškina kaip izoliuotą leksikos vienetą, neišryškindami tų subtilių atspalvių, kurie skiria pastarąjį nuo kitų, panašių prasme, žodžių. Pavyzdžiui, veiksmožodis *louer* ir visa jo sinoniminė eilė, kurią H. Bénac'o žodyne sudaro devyniolika žodžių ir posakių, "Prancūzų – lietuvių kalbų žodyne" yra išverčiamas praktiškai vienu veiksmožodžiu "girti". Tuo tarpu kiekvienas pastarosios sinonimų eilės narys perteikia ne tik bendrąją jos reikšmę, bet ir atskleidžia tik jam vienam būdingą prasmės posūkį. Antai, *louanger* turi ironišką atspalvį, reiškia "garbstyti", "pirmelę girti", *préconiser* – "aukštinti kiekvienai progai pasitaikius", *prôner* – šnekamosios kalbos žodis, pasižymintis niekinamuoju ir ironišku atspalviu bei reiškiantis "liaupsinti", *encenser* – perkeltine prasme – "nenuoširdžiai girti", *exalter* – "labai aukštinti giriant" ir t. t. Taigi, toks reikšmių diferencijavimas leidžia ne tik giliau perprasti prancūzų kalbą, bet suteikia vertingų žinių, reikalingų ja bendraujant.

¹ Tarp dvikalbių žodynų vertėtų paminėti Rusijoje leista "Prancūzų sinonimų žodyną" (sudarytojos M. Moren ir N. Šigarevskaja), "Anglų-rusų kalbų sinonimų žodyną" (sudarytojai A. Rozenman, J. Apresian), Lietuvoje – "Prancūzų-lietuvių sinonimų žodyną" (sudarytoja D. Melnikienė), Japonijoje – "Dictionnaire des synonymes en japonais" (sudarytojai S. Ohno, M. Hamanishi).

Objektyvus dvikalbių sinonimų žodynų trūkumas – kur kas mažesnis pateiktų jame sinoniminių eilių skaičius, negu vienakalbiame sinonimų žodyne. Dėl ženkliai padidėjusios kiekvieno žodyno straipsnio apimties (nes visi reikšmės niuansai yra aiškunami pasitelkiant dvi kalbas, o kiekvienas žodis iliustruojamas pavyzdžiu iš grožinės literatūros), neįmanoma įtraukti į jo nomenklatūrą visų vienakalbiame sinonimų žodyne esančių žodžių. Kita vertus, dvikalbių sinonimų žodynų sudarytojų tikslas ir nėra be galo išsamus vienos ar kitos kalbos sinonimijos pateikimas. Pastarųjų sinonimų žodynų autoriai pirmiausia bando paaiškinti tuos užsienio kalbos sinonimus, kurių prasminių niuansų skyrimas suteikia daugiausia keblumą kitakalbiams vartotojams.

Didžiausias sunkumas, su kuriuo susiduria dvikalbių sinonimų žodynų sudarytojai – tai kalbų leksinio neadekvatumo problema.

Pavyzdžiui, Lyberio A. “Sinonimų žodyne” veiksmazodžiui *mylėti* yra pateikiamas tik veiksmazodis *dievinti* ir posakis *ant rankų nešioti*. Tuo tarpu “Prancūzų-lietuvių kalbų sinonimų žodyne” veiksmazodžiui *aimer* yra pateikiami šie sinonimai: *chérir qn, affectionner qn, adorer qn, être épris de qn, raffoler de qn, idôlatrer qn, fam. être fou de qn, fam. avoir le béguin pour qn, fam. avoir dans la peau qn, fam. être pincé pour*. Taigi, lietuvių kalbos leksinės galimybės leidžia tiksliai išversti tik du prancūziškus veiksmazodžius *aimer* – *mylėti*, *adorer* – *dievinti*. Kitus sinoniminės eilės narius tenka versti aprašomosiomis konstrukcijomis. Taip *chérir* nusakomas “labai mylėti”, “branginti”, *raffoler* – “aklaidi, be išlygų mylėti”, *affectionner* – “jausti prierašumą”, *idôlatrer* – “dievinti”, “garbinti kaip stabą”. Deja, lietuvių sinonimų žodynas nepateikia posakio “kraustytis dėl ko nors iš proto”, o juo gana tiksliai galėtų išversti prancūzų šnekamosios kalbos posakius *être fou de qn* ir *être pincé pour*.

Taigi, dvikalbių sinonimų žodynų, kaip svarbios sudedamosios leksikografijos dalies, pagrindinis tikslas – padėti tiek kuo giliau perprasti užsienio bei gimtąją kalbą, tiek kuo tiksliau išreikšti savo mintį, pasinaudojant neišsenkančiais vienos ar kitos kalbos resursais. Juk kad ir “kokie turtingi būtų mūsų atminties resursai, jie dažnai mus suklaidina. Tuomet į pagalbą ateina sinonimų žodynas, pateikdamas mus kalbos formų sistemą, iš kurių bereikia tik pasirinkti” (Baillly 1973, VII).

Išvados

Keleto prancūzų ir lietuvių kalbų sinonimų žodynų analizė leidžia teigti:

1) Sinonimų žodynai – labai svarbi sudedamoji leksikografijos dalis. Be jų neįmanoma giliai perprasti tiek gimtosios, tiek užsienio kalbos. Tikrasis kalbos žinojimas – tai gebėjimas pasinaudoti sinoniminiu kalbos turtingumu; tai supratimas, kada, kokioje situacijoje vieną ar kitą sinonimą galima pavartoti. Pirmoji sinonimų žodynų funkcija ir yra padėti tą tikslą pasiekti.

2) Dvikalbiams sinonimų žodynams labai svarbu paaiškinti tuos užsienio kalbos sinonimus, kurių prasminių niuansų skyrimas suteikia daugiausia keblumą kitakalbiams vartotojams. Dėl to tokių žodynų sudarytojai ne tik paaiškina bendrąją sinonimų eilės reikšmę, bet ir aptaria kiekvienoje esančio nario prasminius ypatumus. Be to, dažniausiai kiekvienas eilės žodis yra iliustruojamas pavyzdžiu iš grožinės literatūros. Neretai verčiant ir aiškinant vieną ar kitą prancūzų kalbos žodį, gimtojoje kalboje neįmanoma rasti adekvataus atitiktens (beje, labai dažnai prancūzų kalbos žodžio, ypač įvardijančio abstrakčias sąvokas, sinoniminė eilė yra kur kas platesnė, nei kitų kalbų). Dėl to tenka pasinaudoti aprašomosiomis konstrukcijomis.

3) Į sinonimų žodymus yra įtraukiami tiek ideografiniai, tiek stilistiniai sinonimai. Praktiškai nėra žodynų, kuriuose būtų vien neutralūs stilistiniu požiūriu sinonimai, suteikiantys tik nevienodą dalykinę informaciją apie asmenį, daiktą bei reiškinį. Straipsnio gale paprastai pateikiami ir

žodžiai, kurie duoda skirtingą emocinę-ekspresinę informaciją, turi skirtingą stilistinę konotaciją. Tačiau neretai subjektyvūs faktoriai (vienam ar kitam autoriui būdinga žodyno sudarymo metodika, jo požiūris į kalbos lygmenis) nulemia tai, koku santykiu pateikiami ideografiniai ir stilistiniai sinonimai.

4) Jei kalbėtume apie sisteminius ir kontekstinius sinonimus, tai pirmieji sudaro didžiąją daugumą sinonimų žodynų nomenklatūros. Tuo tarpu kontekstinių sinonimų, su retomis išimtimis, tokiuose žodynuose praktiškai nėra. Šių sinonimų reikšmė yra labai nepastovi, laikina, susijusi su individualia autoriaus kalbėsena, neatsiejama nuo konteksto. Tuo tarpu net jei žodynas, iliustruodamas sinonimus, pateikia grožinės literatūros citatas, tos citatos geba veikiau atskleisti vienokį ar kitokį sisteminio sinonimo niuansą, negu sukurti pakankamą kontekstą, kuris parodytų, kaip išoriškai tolimi žodžiai, susiklosčius ne visai tipiškai kalbinei situacijai, tampa semantiškai artimais.

5) Svarbus sinonimų žodyno sudarymo faktorius yra teisingas dominantės pasirinkimas. Dominante turi būti žodis, geriausiai atspindintis centrinę semantinio lauko dalį, kuri yra bendra visai sinonimų eilei.

LITERATŪRA

- Bailly R. 1973. *Dictionnaire des synonymes de la langue française*. Paris.
Bénac H. 1956-1982. *Le dictionnaire des synonymes*. Paris.
Boussinot R. 1988. *Dictionnaire Bordas des synonymes, analogies, antonymes*. Paris.
Bertaud du Chauzad. 1991. *Dictionnaire des synonymes*. Paris.
Bertaud du Chauzad. 2003. *Dictionnaire des synonymes et mots de sens voisin*. Paris.
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, IV leidimas. 2000. Vilnius
Lecoite J. 1993. *Dictionnaire des synonymes et des équivalences*. Paris.
Lyberis A. 1980. *Sinonimų žodynas*. Vilnius.
Melnikienė D. 1999. *Prancūzų-lietuvių kalbų sinonimų žodynas*. Vilnius.
Moren M., Šigarevskaja N. 1964. *Slovar sinonimov francuzkogo jazyka*. Maskva.
Matoré G. 1968. *Histoire des dictionnaires français*. Paris.
Pikčilingis J. 1975. *Lietuvių kalbos stilistika*, II dalis. Vilnius.
Juškienė E., Katilienė M. *Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. 1976. Vilnius.
Rey A. 1977. *Le lexique: images et modèles du dictionnaire à la lexicologie*. Paris.
Rozenman A., Apresian J., 1998. *Anglo ruskij sinonimičeskij slovar*. Maskva.

TYPES DES DICTIONNAIRES DES SYNONYMES : PROBLÈMES ET PARTICULARITÉS DE LEUR RÉDACTION

D. Melnikienė

Résumé

La synonymie est un des phénomènes langagiers le plus largement analysés dans des recherches linguistiques en Lituanie et en France. Pourtant il est très difficile de trouver quelque chose sur les types des dictionnaires des synonymes et sur les problèmes de leur rédaction. Le but de cet article était de trouver des types essentiels des dictionnaires des synonymes français, de montrer leurs particularités ainsi qu'analyser les difficultés auxquelles se heurte tout lexicographe en les concevant. Par conséquent nous avons défini deux types des dictionnaires des synonymes : des dictionnaires des synonymes *simples* qui se contentent de nous donner sans nul commentaire des listes de mots de sens voisins et des dictionnaires des synonymes *raisonnés* qui présentent tous les mots avec leur définition exacte et montrent leurs nuances sémantiques dans le contexte plus ou moins large. Ces derniers nous intéressaient surtout car eux seuls sont capables de spécifier

des nuances sémantiques des mots proches et par suite être vraiment utiles pour les apprenants. De nombreux exemples tirés de différents dictionnaires des synonymes édités en France et en Lituanie nous ont permis de refléter et d'analyser de différents problèmes de la création de ces dictionnaires : par exemple, le choix du « mot-vedette », les principes de la traduction des synonymes etc.

Straipsnis įteiktas 2005 m. sausio mėnesį